

Arató László

vezető tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Radnóti Miklós Gyakorlóiskola

Ady az iskolában – recepciós apályban és dagályban

Ady az iskolában. Szép, unalmas cím, aligha lehetne ennél ásítást keltőbbet találni.¹ Igaz, nem én adtam, de elfogadtam, hiszen tanár vagyok, és az iskola a legszélesebb körben terjedő Ady-kép formálódásának meghatározó helyszíne. Igyekszem azonban a választott témát néhány újabb recepciós fejlemény bemutatásával, tudományos eredmények tankönyvekre tett hatásának vizsgálatával, illetve bizonyos, a mai ideológiai-politikai hullámok és az Ady-tanítás viszonyával kapcsolatos megérzések megfogalmazásával némileg érdekesebbé tenni.

A befogadás a '70-es és a '90-es évek eleje között

Három idézettel indítanék, ezek az Ady-befogadásnak az 1970-es, '80-as, '90-es években, talán még a kétezres évek elején is jellemző, az iskolai Ady-tanítást is meghatározó helyzetét foglalják össze – meglehetősen egybehangzón.

- Pilinszky János (1993): „A koncentrációs táborok világa, az egyetlen kis didergő molekulára redukált ember után mit kezdjünk Ady királyi pózaival?”
- Radnóti Sándor (1992, 307. o.): „Ez a rendkívül erős egyéniség, ez a súlyos és, ellentmondást nem tűrő egyéniség idegen számunkra. Idegen számunkra a gesztusoknak az a súlya és határozottsága, amely minden Ady-versben megjelenik, hiszen gesztusköltészet ez. Majdnem minden vers egy-egy nagy gesztus, és mi idegenkedünk a gesztusoktól. Distanca van bennünk a kommunikációban, és nagyon kérdésesnek tekintjük azokat az egyéniségeket, a hordószónokokat, azokat, akik [...] maguk nem distanciáltak. E költészet distanciátlansága az, ami talán a leginkább elidegenítő ma, mert mindannyian történelmi sorsunk által, a modernség útja által is distanciált személyiségek lettünk.”
- Kulcsár Szabó Ernő (1999, 10. o.): „Ady olyan költő, aki – fogadtatástörténete során alighanem először – nemhogy nem hívja ki a recepció válaszát, hanem kifejezetten rá van utalva annak megszólaltató aktivitására.”

Kemény István (2006, 221–222. o.) *Komp-ország, a hídról* című 2005-ös esszéjében is hasonlóképpen fogalmaz: „a centenárium [1977. november 22.] nagy ünnep volt. A tévé közvetítette a díszelőadást. Úgy rémlik, a legnagyobb színészek szavaltak akkor (csak Latinovits volt egy éve halott), a régi nagy költők pedig (ma már csak Juhász Ferenc él közülük) mintha díszhelyeken ültek volna. Akkor még úgy tűnt, hogy az Ady-kultuszt nem kezdi ki az idő. És most kiderült, hogy az volt az utolsó nagy nekibuzdulás Ady-ügyben. Azóta csönd van. És lehet, hogy ez a huszonöt éves nagy csönd maga az igazság: *A Komp-ország poétája* azt mutatja, hogy Ady Endre korának az elmúlt huszonöt év alatt vége lett.”

A fentieket nem a jelen jellemzésére idéztem, hanem éppen azért, mert ez a helyzet, ez a befogadói hangoltság szerintem mára erősen megváltozott. Mielőtt azonban sort kerítenék a vélt attitűd- vagy horizontváltás bemutatására, hadd tekintsek vissza az Ady-tanítás tankönyvekben tárgyiasult történetének néhány pontjára.

A mai tankönyvek Ady-képéről

Teslár Ákos (2006) áttekintő tanulmánya, a *Tankönyvi példa*² bemutatja Ady iskolai-tankönyvi jelenlétét a húszas évek közepétől nagyjából a rendszerváltásig. Az ebben a terjedelmes tanulmányban foglaltakat nem ismétlem meg, inkább az 1989 utáni fejleményekről igyekszem képet adni. Ugyanakkor ma újra fontossá válhat az a Horthy-korszakban zajlott jobboldali domesztikációs, kisajátítási folyamat, melynek tankönyvi oldaláról Teslárnál olvashatunk, nem iskolai oldaláról pedig pontos dokumentációt és elemzést kapunk Veres András (2012, különösen: 62–105. o.) *Kosztolányi Ady-komplexuma* című remek és izgalmas könyvéből.

A tankönyvek általában az irodalomtörténeti konszenzust vagy legalábbis az uralkodó irodalomtörténeti felfogást követték némi késedelemmel. Szappanos Balázs és Vidor Pálné (1967) vagy Kanizsai-Nagy Antal (1967) hatvanas-hetvenes évekbeli tankönyvei szépen mutatják ezt a lassú követést, közepes követési távolságot. Alföldy Jenő ma is forgalomban lévő általános iskolai sorozatára pedig máig érvényes ez a természetes tendencia. Így hát abban ma is szerepel a máshonnan már kiesett *A tűz csiholója*. (Azonban *A grófi szerűn* vagy a *Csák Máté földjén* már innen is kiiktatódott.)

A tankönyvtörténetben alighanem párját ritkító jelenség kezdődött el a Szegedy-Maszák–Veres-féle sorozattal (*Szegedy-Maszák, Veres, Bojtár, Horváth, Szörényi és Zemplényi*, 1982). Ezek a nyolcvanas évek elején megjelent tankönyvek, mint az köztudott, s mint azt Pála Károly (1991) *Tankönyvháború* című kötete bőségesen dokumentálja, elébe vágtak a szakmai konszenzusnak. Igen korszerű, elsősorban strukturalista-fenomenológiai esztétikai-poétikai szemléletet képviseltek, s a kizárólagosan esztétikai(nak vélt) szempontokból a hivatalos ideológiának (s gyakran a didaktikai-pedagógiai szempontoknak) alig engedtek. Ezért is elmondhatjuk, hogy az irodalomtanításban a rendszerváltás már a nyolcvanas évek elején elkezdődött, sőt bizonyos mértékig a nyolcvanas évek közepére végbe is ment. Ehhez persze szükség volt a korabeli kultúrpolitika rugalmasságára, illetve megosztottságára is. Az 1982-ben megjelent harmadik tankönyv Ady-fejezete például visszaiktatta az iskolai kánonba a költő meghatározó jelentőségű istenes verseit. Sőt, s ebben is megmutatkozott a sorozat avantgárd jellege, Veres András fejezete jelentősen eltért Király István (1972) nagyigényű, akkor korszerű elemzési módszereket alkalmazó monográfiájának Ady-képétől. Például nem vette át Király teleologikus fejlődésrajzát és megkülönböztette a létharc-versek csoportját, ami keresztbe metszette Király tematikus rendszerét. A Mohácsy-féle, ma is használatban lévő sorozat (*Mohácsy*, 1982) ennél jóval szigorúbban követte a korszak meghatározó nagymonográfiáját.

A középiskolai irodalomtankönyvek esetében a kivétel a rendszerváltás környékén és után szabállyá vált. Az Eisemann–H. Nagy Péter–Kulcsár-Szabó Zoltán-féle, 17 éveseknek, azaz a 11. évfolyamnak szóló hermeneutikai-dekonstruktivista alapállású tankönyv és annak Ady-fejezete 1997-ben annyira friss szemléletet és hiperkorszerű tudományos nyelvet képviselt, hogy azt az iskola már nem tudta lenyelni. Ez a legfrissebb tudományos eredményekkel való – szinte „beelőző” – lépéstartás a mára igen elterjedt Pethőné Nagy Csilla-féle és a ma teret nyerő Fűzfa Balázs-féle sorozatokra is igaz.

Pethőné Nagy Csilla (2004) igen színvonalas és módszertanilag korszakos jelentőségű, Mohácsy Károly addig uralkodó tankönyveivel sikerrel versenyre kelő „régii” sorozatának 11-ikes kötete 2004-ben jelent meg. (Azért beszélek régi sorozatról, mert közben

újabb is készült, amelynek a korábbinál kiegyensúlyozottabb 11-ikes kötete tavaly jelent meg.) Az Ady-fejezet három mottóval indul (*Pethőné Nagy*, 258–259. o.). Az egyik a feljebb idézett Pilinszky-gondolat a molekulára redukált emberről, a másik Kenyeres Zoltán azon állításának kifejtése, hogy „Ady egész költészete a »Ki vagyok én?« kérdésének jegyében állt”. A harmadik Szirák Péter fejtegetése arról, hogy az életmű „folyvást eltérő kanonizációs törekvések kereszteződésében konstruálódott újra”. Az első tehát eleve problematikusnak tételezi a mai Ady-befogadást, a második egy kamaszközeli kérdést emel ki, illetve azt, hogy Ady költészetében „nincs állandó és változatlan személyiséglényeg”. Ez utóbbi tétellel Kenyeres, azt hiszem, részben a Kulcsár Szabó-iskola későmodernséget számon kérő mércéjének kívánt megfelelni – sikertelenül, mert Kulcsár Szabó (1999, 11. o.) Ady-tanulmányában elutasította, ironikusan elmarasztalta állítását. Mindhárom mottó az újraolvasás igényével jelentkezik, megengedi a diáknak a kételyt, illetve olyan oldalról közelít, amely vonzó lehet a kamaszolvasó számára. Másfelől a mindháromban jelen lévő újraértelmezési igény esetleg kicsit idegen lehet az Adyt valószínűleg először olvasó diák számára. A szakma belső diskurzusának ez a közvetlen áttemelése már a Veres-féle sorozatnak is egyik támadható pontja volt. Mégis védhető az újraértelmezés folyamatosságának exponálása, hiszen világossá teszi, hogy egy mű jelentése mindig a befogadásban konstruálódik újra, azaz az irodalmi szöveg ontológiájáról mond érvényes állítást. Ez a Kulcsár-iskola tankönyvekre tett pozitív hatásának tudható be.

Pethőné sorozatában nagy nyomatékkal szerepel a pályakép nyitómondatában, hogy Ady nem emelkedik ki a korszak lírikusai közül, hanem csupán a „Nyugat-kánon *egyik* kiemelkedő alakja”. Ez az állítás híven tükrözi Babits és főleg Kosztolányi költészetének hetvenes-nyolcvanas évekbeli felértékelődését, tehát egyfajta majdnem-közmegegyezést. Ennyiben rendben is volna. Ugyanakkor a költő meghatározó, vízválasztó, irodalomalapító s nem csupán irodalmi szerepét ez a mondat nem érzékelteti. Ugyan később a tankönyvszerző elmondja az *Új versekről*, hogy „a modern magyar költészet **korszaknyitó köteteként** tart[ja] számon az irodalmi hagyomány”, azonban ez a „tartja számon” erősen távolságtartó megfogalmazás. Természetesen még ez a távolságtartás is vállalható, az azonban már egy tudományos iskola erősen vitatható ítéletének kritikátlan átvétele, hogy a tankönyvi pályakép a középső, az 1910 és 1914 közötti Ady jelentőségét emeli ki, sőt azt állítja, hogy e korszak néhány „verse bizonyítja, hogy Adynak **kulcsszerepe volt** a XX. századi magyar líra alakulástörténetében, költészete **folytatható hagyományt** (is) teremtett” (261. o.). Tehát nem az *Új versek*, nem a *Vér és Arany*, s nem is *A halottak élén* költőjének van kulcsszerepe a magyar líra alakulástörténetében. Azt hiszem, ez az állítás a későmodern-posztmodern felől teleologikusan megkomponált irodalomtörténeti fejlődésrajz Kulcsár Szabó Ernő megfogalmazásainál is kategorikusabb továbbvitele. Szerencsére a tételt később a – szintén Kulcsár Szabó által kiemelt – *Százhuségű hűség* című vers tananyagga emelése konkretizálja, s ez jóval védhetőbb választás, mintha azok a versek kerülnének előtérbe, amelyek már nem „csupán szemantikailag vizsgálják felül” „az önmagának elégséges szubjektivitás beszédhelyzetét” (*Kulcsár Szabó*, 1999, 20. o.), ahogyan ez a vers teszi, hanem olyanok, ahol a pragmatikai én már nem előzi meg a szövegben, a nyelvben létesülő ént, hangot. Tehát ahol a vers referencialitása kellőképpen felfüggesztődik. Nem vitatom, hogy Kulcsár Szabó Ernő joggal állítja a szakmai figyelem középpontjába *A menekülő életet*, *A Magunk szerelmét* és a *Ki látott engemet* mint olyan köteteket, amelyekkel a korábbi Ady-recepció nemigen tudott mit kezdeni, s ezért feltételezhető, hogy a nagyobb megszólító erővel rendelkező, a mai horizonttal találkozni képes Ady épp ezek felől a kötetek felől építhető fel.

Korszakunk meghatározó irodalomtörténeti iskolájának vezéralakja ki akarta szabaddítani az Ady-verset a reprezentációesztétika fogságából, a referenciális, azaz valóságvonatkozásokból magyarázható irodalmi szövegek köréből. Többek között azért, mert remélte, hogy az Ady-olvasást megújíthatja, ha olyan szövegek kerülnek előtérbe, ame-

lyek a nagy Ady-szimbólumokra, a kinyilvánító gesztusokra, a drámai harc motívumaira koncentrálnak kifáradt értelmezési klisékkel amúgy sem közelíthetők meg.³ Természetesen a valóságmegfeleltetéssel élő, amúgy kiiktathatatlan olvasásmód mellett a diákokat képessé kell tenni a szöveg belső mozgásait érzékelő olvasásra, arra, hogy ne egy eleve adott és ismertnek vélt valóságnak feleltessék meg az irodalmi szöveg (pszeudo)állítá-sait, de aligha mérhetők Ady versei azzal a mércével, hogy melyik mennyire követeli meg a szigorúan areferenciális olvasást. Az irodalmi nevelés egyik alapfeladata, hogy megtanítsuk a diákokat a mű világának teremtett világgént való, a közvetlen valóságmegfeleltetést felfüggeszteni képes olvasására, de leszoktatni őket az „antropológiai érdekeltségű” olvasásról elérhetetlen és egyben vitatható cél. Kulcsár Szabó (1995) joggal bírálja az (iskolai) irodalomértés „örökletes előfeltételei” között a „szerző elve” és az élményszerű elve mellett az ábrázolás elvét. Az Ady-tanulmány zárómondata szerint „[a referenciális érdekeltség] pedig köztudottan azért legveszedelmesebb ellensége minden művészetnek, mert miközben megtévesztő módon humánideológiákra hivatkozik (=referál), a szövegek poétikai hozzáférhetőségét megszüntetve számolja föl az esztétikai tapasztalat szabadságát”. Valóban rengeteget árt az iskolai irodalomértésnek, ha az életrajzi-történelmi referencia „megtalálása”, a szöveg egészének vagy részeinek azzal való „megfeleltetése”, „megfejtése” lezárja az értelmezés és megértés folyamatát, s ezzel feleslegessé, kiiktathatóvá vagy pusztán eszközzé, dekorációvá degradálja a művek jelentésteremtő poétikai-retorikai mozgásait. A már készen kapott, mű előtti tudással való, rövidre záró, a szöveget átlépő vagy azon átnéző megfeleltetés valóban lehetetlen-né teszi a nyelvi világteremtésének, a történő igazságának, a művel folytatott – horizontok közötti – jelentésteremtő dialógusnak a megtapasztalását. Az azonban véleményem szerint nem áll, hogy bizonyos referenciális mozzanatok beengedése az értelmezésbe kizárná a szöveggel való interakciót, a nyelvi tényezők kölcsönhatásának észlelését és élvezetét (vesd össze: *Véres*, 2004). Kulcsár Szabó egyébként természetesen maga sem tagadja a mű és a valóság közötti viszonyt, csak nem kívánja „a” valóságot a szerző és a befogadó dialógusban konstituálódó valóságképe helyébe állítani.⁴

Pethőné (2012) tavaly megjelent 11-es könyve szerencsére szakít a középső korszak idézett, a későmodern célképzete felőli túlértékelésével. A megelőző nyolc-kilenc évben azonban a legszínelősebb forgalomban lévő tankönyv a jelzett irányban igyekezett átrajzolni az Ady-képet.

Az irodalomtudomány meghaladta, megunta az Ady-versek iskolás-tematikus csoportosítását s az értelmezésnek e tematikus ciklusok által sugalmazott módját. Alighanem a szerző erőszakos, saját értelmezését kézben tartó magatartásától kívántak ily módon szabadulni, azt remélvén, hogy ezáltal az Ady-versek új jelentés- és formaösszefüggései tárulnak föl. Másfelől azonban kétségtelen, hogy Ady kötetei továbbra is maguk sugallják, követelik ezt a megközelítést. Mindkét Pethőné-könyv úgy oldja fel ezt az ellentmondást, hogy miközben elveti a Léda-versek, pénz-versek, halál-versek, magyarság-versek, forradalmi versek stb. az Ady-kötetek kötetek által sugallt csoportosító megközelítését, magának az *Új versek*-kötetnek a cikluskompozícióját kitűnő feladatokkal és szemléletes ábrákkal világítja meg. Azaz a tankönyv exponálja Ady szerzői koncepcióját, de nem követi azt a későbbi pályakép bemutatása során. Valószínűleg sok kollégám ennek ellenére ma is alkalmazza a taníthatósági szempontból kézenfekvő és kényelmes, és a még ma is legelterjedtebb sorozatban, a Mohácsy Károlyéban érvényesülő tematikus-motivikus megközelítést.

Fűzfa Balázs (2008) 11-ikes tankönyve már első mondataiban világossá teszi, hogy miképpen kíván megfelelni a korszerű tudományosság igényének: „Ő [azaz Ady] az első, aki a nyelvválságot nemcsak érzékeli, aki nemcsak megsejti, mint Madách vagy Arany, hogy »Minden egész eltörött«. Ő már tudja, hogy a világ is, nyelv is, ember is »eltörött«. [...] Az ő költészete erről beszél.” (*Fűzfa*, 2008, 81. o.) Tankönyvi közhely, gyakran esz-

tétikai értékmérce lett mindkét új sorozatban a személyiség osztottsága és az egészelvű világmagyarázat bukása. Természetesen a *Kocsi-út az éjszakában* az egyik legfontosabb, legerősebb, lelegevenebb Ady-vers, azonban eléggé vitatható Ady sok ellentétes és együtt szemlélhető állítása, gesztusa, attitűdje közül az egyiket mint az életműnek „a” témáját, alapattitűdjét megnevezni. Az „Egészet mondani” programjának költőjét, akinél a „minden” szó legalább annyiszor szerepel egységet, egybentartottságot kifejezve, mint ahányszor csonkaságra, széttöredezettségre utal, aligha szerencsés egyszerűen a *Minden egész eltörött* költőjének nevezni. Az egész fölött uralkodó fejedelmi gesztusok Adyja nem tűnik el attól, hogy a mai vagy inkább a tegnapi befogadás számára nagysága zavaró, bántó lett. A mitikus én és a mitikus világ, márpedig az Ady-költészet mitizáló jellege aligha tagadható, jellegzetesen egységes én és egységes világ. Az első három „igazi” Ady-kötet világát már csak a lírai hőssel való szembenállása is egységessé, egésszé teszi. Ugyanez történik az ellenséges külvilággal harcoló lírai hőssel is. A *Góg és Magóg*, a *Hunn, új legenda* Adyját nem törölheti a *Kocsi-út az éjszakában* vagy *A föltámadás szomorúságának* Adyja. Hisz az adys gesztusok kitörölhetetlenek kulturális emlékezetünk Adyjából. Lehetséges-e, hogy az az igazi Ady, aki a parodizálható gesztusok kiiktatása után megmarad? Aligha. Az egyébként igen változatos szövegtípusokat, személyes hangú esszéket, előfizetési felhívást, cikkrészleteket, sokféle feladatot, rengeteg verset tartalmazó fejezet határozottan érdekes, megmozgató olvasmány. Az areferencialitás tudományos divatjának azonban ez a könyv is sok áldozatot mutat be. *Az ős Kajánról és Harc a Nagyúrral*-ról megtudhatjuk, hogy „mindkettőnek középpontjában egy pontosan meg nem fejthető, **a valósággal nem referenciális kapcsolatban álló**, mégis eleven, elvont személyiséggel felruházott, homályos körvonalú figura áll” (*Fűzfa*, 2008, 93. o.). Az, hogy a figuráknak közvetlenül és szó szerint nem felel meg senki vagy semmi, azaz az utcán nem sétálnak ős Kajának és a tengerparton nem napoznak disznófejű nagyurak, még nem jelenti azt, hogy a disznófejűnek semmilyen referenciális kapcsolata nincs a pénzzel, vagy hogy a Kajánnak nincs köze a költészethez, az alkoholhoz vagy a vágy, a remény és a hit elnevezésű lelki jelenségekhez.

Ady depolitizálása az iskolában⁵

A Veres–Szegedy–Maszák- és a Mohácsy-sorozat még külön alfejezetben mutatta be a forradalmas Ady-verseket, Pethóné és Fűzfa Balázs tankönyveiből viszont teljesen eltűntek Ady politikai versei. Nincsenek a proletariátussal való kapcsolatról szóló költemények sem. Ahogy Petőfinél nincs *A nép nevében* vagy *Dicsőséges nagyurak*, nincs *Akasszátok fel a királyokat!*, Adynál nincs *Fölszállott a páva*, nincs *A hadak útja*, nincs *Rohanunk a forradalomba*, nincs *A tűz csiholója*, nincs *Magyar jakobinus dala*. Ezen versek némelyikét én kevésbé sajnálom, mint a fejedelmi gesztusok költőjét hatalma teljében megmutató *Küldöm a frigyládát* vagy a *Csák Máté földjé*nt. Tapasztalatom szerint az iskolában az *Új tavaszi seregszemle* vagy *A márciusi naphoz* című versek ma az előbbiekénél jobban működnek. Képviláguk azáltal, hogy a társadalmi-érzelmi folyamatokat biológiai-fiziológiai képekkel jelenítik meg, ma is izgalmas.

Mi szétáradtunk űzhetetlenül
S hol élet zeng, ott vívódva mi élünk.
Kis, romlott ország vén kadáverét
Füti étellel a vér, a mi vérünk.

vagy:

S verje meg az Isten a verejtékünket,
 Verje meg veréssel egész életünket,
 Ha tovább tengődünk ilyen kábult-árván,
 Csókunkat a szánkban, álmunkat a párnán,
 Gyermeket ígérő legszebb ingerünket,
 Verjen meg az Isten, verjen meg bennünket,
 Verje meg a tettünk, verje meg az álmunk,
 Dunai-tiszai régi megállásunk,
 Verje a multunkat, verje a jövőnket
 S betyáros magunkból elkövetkezőket,
 Ha el nem tiporjuk, kik utunkat állják:
 Magyar Márciusunk minden akadályát.

Ady kötetészetének egyik fontos hatásforrása, hogy nagyon sok minden testi tapasztalatként válik érzékletessé. Izgalmas lenne Ady testpoétikájáról, illetve testpolitikájáról és szerelempolitikájáról beszélni.

Az általános iskolai könyvek közül az egyik legfrissebb és legelterjedtebb Turcsányi Márta sorozata. Sem ebben a nyolcadikos könyvben (*Turcsányi*, 2006), sem a Tóth Krisztina és Valaczka András (2010) által jegyzett, a Nemzeti Tankönyvkiadó által kiadott kötetben nincsenek politikai versek, eltűnt a *Fölszállott a páva*, *A grófi szérűn*, *a Dózsa György unokája* és a *Küldöm a frigyládát*. Helyettük vitathatatlan remekművek szerepelnek: a tájlíra keretében előkerülő *A Tisza-parton*, *a Párisban járt az ősz*, *a Jó Csönd-herceg előtt*, *a Sem utódja, sem boldog őse....* Turcsányi könyvének lírafejezete ilyen alcímekre tagolódik: *Személyes líra*, *Gondolati líra*, *Tárgylíra*, *Tájlíra* – a politikai líra kategóriája megszűnt. Igaz, valószínűleg ez sem védhető jobban, mint a „gondolati líra” vagy a „személyes líra” (?) kategóriája.

A depolitizálás másik kérdése az, hogy a magyar Ugar- vagy a Léda-versek keltette politikai hullámverést, polarizáló hatásukat, az őket fogadó, politikailag-világnézetileg is motivált felháborodást megjelenítik-e a tankönyvek – akár korabeli szemelvényekkel. A legfrissebb tankönyvek nem vagy alig teszik ezt. Annyiban védhető eljárásuk, hogy a verset mához szóló, hozzánk és nem saját korukhoz szóló jelentésükben reméljük megragadni, közvetíteni; mai, formájuk, beszédmódjuk által a befogadóban kialakított jelentésük válhat igazi élménnyé. A kérdés csak az, hogy a mai jelentés megalkotásában nem játszik-e szerepet a hajdani jelentés és jelentőség ismerete, pontosabban rekonstrukciója. Ha a befogadó nélkül nem születik meg a jelentés, eldöntendő, hogy a befogadó értelmezési horizontját mennyiben kívánjuk terhelni, befolyásolni történeti ismeretekkel. Ezekkel a kérdésekkel természetesen az irodalomtanítás legkényesebb, legvitatottabb pontjainál járunk.

Mindez átvezet a teljesség vagy szelekció valójában eddig is kerülgetett kérdéséhez. Nagy László imperatívusza *A feltámadás szomorúsága* című versében így hangzik: „A darabolókat, a koncolókat megvessük-e? Ezek a belsőséget marcangolók, idő múltával mindig mások, megjelennek szólván: Nekem az epéje a kedves, nekem a csíger-imádó gyomra, nekem istenes lelke, nekem az istentelen, nekem a fekete ménsége: mímelem, nekem a vérszínű orátorsága: fölveszem. Költők, esztéták s egyebek, én a szentséges tetet megtartom töretlenül.”

A tankönyvek, legkivált Mohácsy Károlyé a nyolcvanas években megpróbálták megfelelni ennek a követelménynek, törekedtek a „teljes Ady” visszaadására, vagy legalábbis a teljesből arányos kóstoló felkínálására. Nagy László követelése azonban mind irodalomszemléleti, mind didaktikai szempontból vitatható, illetve kielégíthetetlen. A „teljes Ady” egyrészt figyelmen kívül hagyja a befogadó horizontját, az óhatatlan ízlésváltozá-

sokat, a viszonylagos teljesség órai megjelenítésének igénye pedig vagy felületességhez, rohanáshoz, vagy az anyagban való végletes elúszáshoz vezet. Vagy mindkettőhöz. Az új tankönyvek az előbbiek miatt egyre kevésbé törekszenek a teljesség illúziójának felkeltésére. Ugyanakkor minden tankönyvi szelekció természetesen vitatható, hiszen valamilyen esztétikai ideológia jegyében áll. Most éppen a politizáló Ady van alulreprezentálva az iskolában.

Kétségtelen, hogy a politikai versek többsége valóban nem tartozik Ady műveinek első vonalába, ugyanakkor Ady magatartása, prófécijája csorbul érthetlenné nélkülük. Külön ciklusba szerveződésük miatt sem lehet őket perifériális jelenségnek, tekinteni. *Az utca éneke Az Illés szekerén* kötetben, *A jövődő fehérei a Szeretném, ha szeretnékben*, a *Szent Lélek karavánja* az 1913-as *A magunk szerelmében* aligha intézhető el úgy, hogy ezek efemer, pusztán megrendelésre írt szövegek. Ezt az életművet köztudottan aligha lehet a versekre redukálni, a mítosz, a kultusz is hozzá tartozik, hiába próbálta tőlük már Kosztolányi és József Attila is megtisztítani a befogadást. Ahogy Kemény István (2006, 222. o.) írja: Adyban „két költő lakik. Az egyik egy eltűnőben lévő nyelv világirodalmi rangú költője, a másik egy eltűnőben lévő nemzeti történelem hőse. Az egyiket meg lehet a magyar történelem nélkül érteni, a másikat nem. Az egyik egy nagy költő, a másik egy nemzeti próféta.” Ez a nemzeti próféta pedig a romlás jövendölése mellett sokáig irányt is kívánt mutatni, nemzeti mítosza nem csupán a múlttal, hanem egy nyugatos orientációjú, demokratikus, plebejus, a nyugati demokráciák felé, illetve azok plebejus meghaladása felé orientálódó-orientáló mítosz, illetve prófécia. Ma, amikor nyugatellenes, öntúlértékelő és bezárkózó mítoszok divatját éljük, szükség van Ady demokratikus nemzeti mítoszaira. Éppen ma lenne nagy szükség a *Küldöm a frigiditást* és a *Csák Máté földjén* típusú versek tanítására is. Éspedig azért, hogy Adynak, a talán leginkább nemzeti költőnek a hitelével lehessen jelezni, hogy a munkásmozgalom, a baloldaliság, a szocialista eszmék nem radirozhatók

ki a magyar történelemből mint pusztá szovjet kényszerimportárak. Hogy a jobboldali emlékezetkiszájtítás, a jobboldali 1984 sem jobb, mint a baloldali. S ez a ki nem radirozás nem pusztán baloldali érdek, ez nemzeti érdek, a normális nemzeti önismeret érdeke. Ettől még az istenes versek, *Az ős Kaján*, a *Kocsi-út az éjszakában*, *A fajok cirkuszában*, *Az eltévedt lovas* természetesen magasabb esztétikai minőséget képviselnek, jobban szólnak a mai olvasóhoz, mint a forradalmi versek. Az utóbbi kettő azonban például nagyon részlegesen érthető Ady társadalomkritikája nélkül. Enélkül *A fajok cirkuszában* csak olyan túlegyetemesített és kizárólag individuális tartamú értelmezést nyerhet, mint Füzfa Balázs (2008, 82–83. o.) tankönyvében. Ezt az a kényelmes hermeneutikai közhely sem mentheti, hogy minden megértés mindig csak részleges lehet.

Az iskola ideológiai harcok területe lett. Mindig is az volt, de most ez a jelenség felerősödött, jól láthatóvá vált. A jobbikos szimpátiájú, jobbikos rendezvényeken fellépő

A „teljes Ady” egyrészt figyelmen kívül hagyja a befogadó horizontját, az óhatatlan ízlésváltozásokat, a viszonylagos teljesség órai megjelenítésének igénye pedig vagy felületességhez, rohanáshoz, vagy az anyagban való végletes elúszáshoz vezet. Vagy mindkettőhöz. Az új tankönyvek az előbbiek miatt egyre kevésbé törekszenek a teljesség illúziójának felkeltésére. Ugyanakkor minden tankönyvi szelekció természetesen vitatható, hiszen valamilyen esztétikai ideológia jegyében áll. Most éppen a politizáló Ady van alulreprezentálva az iskolában.

Takaró Mihály érte el – s ez természetesen csak felsőbb segítséggel volt lehetséges –, hogy Wass Albert, Nyíró József neve belekerüljön abba a *Nemzeti alaptanterv*-be, amelyből, mondjuk, Füst Milán és Kassák Lajos neve kikerült. Takaró (2003) tantárgypolitikai alapvetést jelentő tanulmánya, mely a nemzeti konzervatívnak nevezett íróknak és a transzilvanizmusnak a nyugatosokéval egyenlő helyet követel a hárompólusú kánon koncepciójának jegyében, a magyar kultúrában szervesen fejleményként kezelt nyugatosok közül úgy próbálja kiszakítani Adyt, ahogyan a két világháború közötti fajvédő irodalomértette. Tanulmányában Féja Géza szavait idézi, aki a „Nyugat intellektueljei”-ről azt állítja, hogy „[a]z építésnek a legegységibb erői sem voltak bennük. Ady addig volt a kedvencük, amíg a társadalmi kritika számára fel bírták használni”. Ráadásul Takaró e mondatokat orientáló célzattal Hetei Zoltán Ady Endre tragédiája című, Féjánál is vadabul és véresebben antiszemita könyvéből idézi. Felvetődhet a kérdést, számít-e egy elvakult partizán, egy magányos szélsőséges, nem személyeskedés-e vele külön foglalkozni? Takaró Mihály azonban nem magányos figura, 1993 óta folyamatosan ő az irodalom OKTV, az országos irodalmi tanulmányi verseny motorja, a bizottság elnöke. 1993-tól 2004-ig az Országos Közoktatási Szolgáltató Intézet főmunkatársaként a magyar nyelv és irodalom országos tantárgygondozója volt, ma a Duna Televízióban kiemelt sorozata megy a *Száműzött irodalomról*. Az új *Nemzeti alaptanterv* médiakommunikációja során a kormányzat az ő néhány szalonképesebb megfogalmazású érvét vette át. Amikor a Károlyi-szobrot ledöntik, a Károlyi Mihály utcából Károlyi utca lesz, a trianoni tragédiáért kizárólag az őszirózsás forradalom és a kommün lesz a felelős, a kontextus értelmezése révén Ady Endre értelmezése is zajlik.

Fajvédő-kirekesztő Ady-értelmezését Ady eszközeit használó saját verse is szépen illusztrálja:

Takaró Mihály
BÍZTATÓ MAGYAROKNAK

Mi itthon vagyunk.
Itthon mi vagyunk.
Itthon vagyunk mi.
Mi vagyunk itthon.

Az Ady-recepció apályának vége (?) és az iskola

Az indításban idézett recepció apályt konstatáló megállapítások mára szerintem érvényüket veszítették. Az Ady-líra megszólító erejének növekedésére több jel is utal. Az egyik ilyen jel Kemény István és Térey János költészetének szálfelvétele, az Ady-hagyományhoz való kapcsolódása (lásd: Balázs, 2009). Téreynél ez már első, *Szétszóratás* című kötetének címében nyilvánvaló. Ugyanakkor az is, hogy nem Ady-epigonizmusról van szó. Például a címadó vers, miközben óhatatlanul utal Adyra, egy család és nem a magyarság szétszóratásáról szól. Más versek Ady-szavai is más életvonatkozásokban és nem egyszer ironikus csavarral szerepelnek. *A visszatért föld* című versben ezt olvashatjuk: „mi voltunk a fölkenet szabadítók” [...] „Négy-öt magyar összehajolt, obskurus csapat, / csatáztunk program nélkül, képzetlen fajankók, / ért minket itten annyi ferde szó / – »mihaszna népség«, »korcs növendékek«, »reakció« – / és a többi bájtalan bók”. A lírai hős él Ady királyi többsével, felidézi a küldetéses, programos költőt, de az adys „csatáztunk”-hoz azonnal odarendeli a „program nélkül” megszorítást. A többes szám is mozog a királyi többsé és a nemzedéki, illetve csoporttöbbsé között. Itt nem elsősorban a posztmodern vendégszövegek és átiratok utalnak Ady-hatásra, hanem a személyiség maskulin agressziója, a költői vállalkozás nagytrató, istenkísértő, megbotrántoztató

és személyes jellege. Maga a „természetes arrogancia”. Másfelől a térmitoszok, mitikus városok: Debrecen, Drezda, Varsó, Pest és Buda (vesd össze: Ady Párizsa és Hortobágya). Nem véletlenül találhatjuk Varró Dánielnek a *Bocibocitarkát* Térey stílusát parodiálva átiró versében a következő sorokat:

Térj végre napirendre
Hogy én vagyok az igazi Ady Endre
A Zaj-herceg, a rappeló Vazul
Minden csak az én rímeimre lazul
Csinálhatsz bármit, de rosszul te jársz
Hát bazmeg, boci, jobb lesz, ha tejsz

De hallgassuk meg közvetlenül is, ne csak a paródián át Térey Ady-folytatását, a *Magyar közöny* egy részletét:

Fölpaprikázva, s megvezetve, népem,
Nyakadban ízlésed szerinti úrral,
Ha olvasol, hát félreolvasol,
És fényes nappal vészharangozol;
Tárulkozó elfojtásodat értem.

Ki legnagyobb vagy önmagasztalásban
S öngyűlöletben, önkorlátozásban,
Göggel tudsz elfordulni, sérteni,
Sértődni, mint egy félretolt zseni!...
Két féltékéd nehéz szívvel bejártam.

Valami az utóbbi másfél évtizedben lehetővé teszi Ady anakronisztikus keserűségének, katasztrófizmusának folytatását, újragondolását, kérdéseinek felelevenítését.

A válasz talán Kemény István (2006, 220. o.) *Komp-ország a hidon* című esszéjének néhány mondatából sejtethető:

„Eltelt azóta [a rendszerváltás óta] tizenöt év, és sikerült kibírni azt is, sőt, ma már nincs is kedvem nevetni. És nem csak azért, mert közben ez az ország kiszűrésével, részvétlenségével, irigységével, kishitűségével, szolgálalkúságával, tunyaságával, parlamentjével, sajtójával, nemzeti színházával, futballjával, egész önként vállalt provincializmusával fényesen bizonyította számomra, hogy turáni átok létezik, itt van bennünk és bennem is, közvetlenül vagy közvetve én magam is tehetek a felsoroltakról.[...]. Olyan kérdéseket teszek föl, amelyek ma, 2005-ben lehet, hogy rég nem is kérdések már. Népről, nemzetről, Komp-országról.

[...] mit tudunk mondani az okos gyerekeinknek, hogy ne hagyják itt végleg Magyarországot? Mivel tudjuk őket magunkhoz láncolni öreg napjainkra? Van-e valami, amiért érdemes lenne itt maradnia a most felnövő nemzedékek legjobbjainak? Mit ér a szülőföld, ha magyar? A kérdések önzők. De én még nem jutottam el az önzetlenségnek arra a fokára, hogy magam küldjem el a gyerekeimet örökre. Ráadásul épp eléggé patrióta maradtam ahhoz, hogy ne akarózzon kimondanom, amitől félek: ennek az országnak vége, ez a nép eljátszotta a maga történelmi szerepét, igen, a gyerekeim másutt boldogabbak lesznek. De érvem kevés van a maradás mellett. A legerősebb talán éppen Ady Endre.”

Többek között Adyt evokálja Kemény *Búcsúlevél* című, joggal híressé vált versének részlete is:

Őzek fáznak a szántáson
vagy egy kisváros, alig látom.
Ígértél nekem egy titkot, hazám, hogy
mi a fontos a világon.

Hogyha néha belekezdted,
az se volt baj, hogy nem szerettél,
majd szeretsz mást vagy magadat, nem baj,
de egyszer csak öreg lettél.

Gonosz lettél, vak és régi,
egy elbutult idegen néni,
aki gyűlöletbe burkolózva még
ezer évig akar élni.

Nem kértél, hogy mosdassalak,
annyit se morogtál, hogy hagyjalak,
mint egy szőnyeg, feküdtél a semmin,
elárulni se hagyta magad.

Az én teám közben elforr,
nem vagyok az már, ki voltam egykor,
az életem nagy happy end nélkül is
véget érhet, mint egy verssor.

Azt játszod, hogy nem is hallasz,
túl nagy énfölöttem a hatalmad.

Az idézet utolsó két sora, az adys gesztusok és kérdések keverednek itt olyan prózaisággal, olyan versritmusból tört prózába, tört prózából versritmusba váltogatással, olyan, a versszakok első sorában felidézett, majd módszeresen elrontott magyaros-népdalos-adys versdallammal és olyan gyöngédséggel, amely persze Ady beszédmódjától, hanghordozásától általában idegen. Azonban a problematika, néhol a nyelvi attitűd mégis emlékeztet a kurucversek panaszkodó költőjére. Hogy Kemény kapcsán is újra Térey szavával éljek: aktuálissá, beszélhetővé vált a „jeremiási hang”.

Vagy itt van Kemény *Remény* című, a *Litera.hu* által 2013-ban az év versének választott műve. Ennek kicsit részletesebb elemzésével szeretném megmutatni Ady Endre éledését.

Kemény István
REMÉNY

Láttam az egészet, és tudtam, hegyen állok,
a részletek halkán zúgtak odalent,
idefenn most egyik se hiányzott.
Kérdezni jöttem fel, de a jósnő
hazament a lázas kislíához.

A kérdésemet lepöcköltem a szakadékba,
pattogva tűnt el, pedig nagy volt:
a törhetetlen üveg maradéka.
Csak a szívem kérdezgette halkán:
kedves vérem, hova lesz a séta?

Azelőtt ilyenkor kétségbeestem,
mert innen már csak lefelé van út,
és idáig nem jár le az Isten.
De most itt volt, és ő kísért le később:
egy szó nélkül ballagtunk le ketten.

De ez a végén lesz, itt még csak állok,
és érzem, ahogy elkezdek nevetni:
hogyan lettem én ennyire magányos,
és hogy teljes képtelenség, félreértés,
de ez mégse lesz már soha máshogy.

A Kemény-vers olyan direkt módon személyes, ahogyan Ady versei, miközben verszélésünk évtizedekkel ezelőtt a tárgyiasabb versbeszéd vagy az indirektebb személyesség felé mozdult el. A személyességet legfeljebb az irónia (Petri) vagy a hétköznapi tárgyi környezet és/vagy epizáltság (például Tóth Krisztinánál) tette elfogadhatóvá. Kemény versének beszélője ráadásul nem valós térben van, hanem egy absztrakt, szimbolikus helyszínen. Ezt nem szeretjük, Adyknak esetleg megengedjük, de ott a költői hang robosztussága és látványos egységessége teszi – annak, akinek azzá teszi – elfogadhatóvá a szimbolikus-mitikus megemlést. Kemény verse azonban úgy absztrakt, hogy személyessége közben nem mitikus.⁶ Ez látszólag közel viszi a tapasztalatok és nyelvi megalkotottság híján nyafogó kamaszversekhez. A lírai empirizmus ugyanúgy hiányzik belőle, mint azokból. Na, mármost Kemény egyik kísérleti terepe és stílusa éppen ez az új személyesség, például ebben közös az „iskolájuk” Téreyével. Ők ketten – és néhány követőjük – paradigmaváltást jelentenek a lírai énkonstrukcióban és nyelvhasználatban. A paradigmaváltást teoretikusan is jelzi Térey (2012) Nemes Nagy-ellenes esszéje. De térjünk vissza a vershez.

Erős a felütés, mert teketóriázás nélkül szellemi-„léttörténeti” pozíciót jelöl ki. Ezután a „tudtam, hogy hegyen állok” rafinált egyszerűséggel egyszerre teremti meg és vonja vissza a scenirozást. Ha valaki „tudja”, hogy hegyen áll, az nyilván nem valódi hegyen áll, hiszen azt nem lehet nem tudni. Oda felmászik az ember vagy leteszik helikopterrel. Folytatódik a bölcséleti, de legalábbis fogalmi (ál)scenirozás, ahogy a hegy fentjével szembeállítódik a lent (tengerének?) zúgása, a részletek habja. Bölcséleti, mert az egész előbb henye-köznapi hatott, most a *részekkel* szemben fogalmibbá válik. Van tehát helye, ami fogalmi hely. De fizikailag érzéletes is attól, hogy az elvont fogalom, a részletek (hullámok) hangot adnak, zúgnak. A „fent” a felismerés, a megvilágosodás helye akarna lenni. Eltávolodás a közelnézettől, de megint nem felstilizáltan, hanem köznapi személyességgel: „most egyik sem hiányzott”. A „részletek zúgtak” síkváltás adys (lásd: „Minden láng csak részekben lobban.”). Azonban egyfelől az „egyk sem hiányzott” köznapisága, másrészt a jósnő demitologizálása lázas kislának emlegetésével nem hagyja, hogy az adyzás epigonosan kiteljesedjen. Adys feszültség keletkezik a kezdősor „láttam az egészet” kinyilatkoztatása és a „kérdezni jöttem” tanácstalansága között. Ráadásul nincs, aki válaszoljon. Fent van a megszólaló, elszakadva a hétköznapioktól, de hoppon maradva. Utána megint Ady-evokáció a „kedves vérem” meg a „szívem kérdezgette”, de persze elmozdítva. A „kedves vérem” megszólítás Adynál nem a saját vérhez szólna, bár talán még ez is elképzelhető lenne, de aztán a rendőri-katonai-szlengetes „hova lesz a séta” lehoz minket a magasból. Minek ide Ady? Azért, szerintem, hogy olyan emberi méltósággal lehessen szólni, ahogy egy ideje már nem dívik. A nagyság azonban nem a vateszségnek szól, jár, egyszerűen csak a rehabilitált méltóságú egynek. Persze, a *Szeretném, ha szeretnének* Adyjától sem idegen a nietzschei arisztokratikus individualizmus demokratikus széjjelosztása. A Sion-hegyre való rájátszás sem elsősorban parafrázis, hanem jelentésképző eszköz, mező, előhuzalozás, hangszerhasználat.

A vers utolsó előtti szakasza például nyíltan *A Sion-hegy alatt* kommunikációs szakadéknak, térbeli pozícióinak és mozgásainak átírása, felidézése és teljes átrendezése. Isten és versbeli beszélő széjjelválása helyett együttes lefelé sétálás a hegyről, azonban ugyanolyan némaság.

ADY: Csak nagyszerű nevedet tudnám.
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoltár-ütem:
Halotti zsoltár. S én ülök
Sírván a Sion-hegy alatt.

KEMÉNY: Azelőtt ilyenkor kétségbeestem,
mert innen már csak lefelé van út,
és idáig nem jár le az Isten.
De most itt volt, és ő kísért le később:
egy szó nélkül ballagtunk le ketten.

Mit szeretnek ma a diákok Adyból? Tanítási tapasztalatok és javaslatok tételszerűen

- A fejedelmi Ady, a személyiség agressziója, a természetes arrogancia ma is sokaknál működik. A kamaszok gyakran tagadott autoritásigénye igenis erős befogadást motiváló tényező.
- Az istenes versek megszólító ereje talán az összes Ady-versé közül a legerősebb, legtöretlenebb.
- Tapasztalataim szerint a Léda-versek közül az önzésről és szexualitásról legnyíltabban, legkevesebb szecessziós díszlettel beszélők, például a *Mert engem szeretsz*, *A szerelem eposzából*, az *Elbocsátó szép üzenet* erőteljesebb hatást váltanak ki, mint a nagy, klasszikus példák, a *Héja-nász az avaron* vagy a *Lédával a bálban*.
- A Magyar tanárok Egyesületének 2009-es nagyváradai, Ady Endre és Szilágyi István műveivel foglalkozó módszertani továbbképző táborában többek között Lukács György (1970, 48. o.) „Ady minden és mindennek az ellenkezője is egyszersmind” diktumára építettett, egymást komplementer módon kiegészítő, egymással szögesen ellentétes verseinek összevető tanítására tettünk javaslatot. Két verspárunk az *Elbocsátó szép üzenet* és a *Valaki útravált belőlünk*, illetve az *Isten, a vigasztalan* és a *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* volt. Az elsőben a fejedelmi gesztusok kétféle használatát vetettük egybe, illetve a két verset mint animus és anima együttesét értelmeztük. A két istenes vers esetében a kétféle panteizmus ellentétére figyeltünk, a részvétlen világmozgató és a mindennek értelmet adó világerőtelmes kettősségére, s ennek a kétféle istennek kétféle nyelvi teremtődésére.
- A harmadik órai feldolgozásra javasolt verspár táborunkban Ady Endre *Két kuruc beszélget* és Kovács András Ferenc *Két labanc beszélget* című verse volt. Olyan kreatív-produktív verselemzési gyakorlat, ahol a két vers összekevert szakaszait kellett szétválogatni, majd az adott versen belül sorba rendezni. Ennek a játékos feladatnak a során többféle mentalitástörténeti és stilisztikai tanuláshoz lehet eljutni.
- Az előző példához hasonlóan a versek párbeszéde, a régiket megszólító újak megközelítés az alapja a *Sípja régi babonáknak* című Ady-, a *Búcsúlevél* című Kemény- és a *Magyar Közöny* című Térey-versek összeolvasásának. Ez egyfajta konvenciótörténeti vizsgálódás is egyben, mely a mai, Adyt idéző jeremiáda jellegű

búcsúversek összevetésén kívül a búcsúvers Balassiig, Rimayig visszanyúló vers-típusának alakulástörténetével való ismerkedésre teremt lehetőséget. Ez utóbbiról Szilasi László (2008) írt kiváló, tanórai adaptációra is alkalmas tanulmányt.

A fenti ötletszerű leltár egy olyan iskolai gyakorlat felvázolása kívánt lenni, amit ma Ady tanításában én személy szerint különösen eredményesnek, működőképesnek, a muzealizálás ellenében hatónak látok.

Politikai ízü zárlat

Ismét Kemény István (2006, 225. o.) esszéjéből idézek, majd aktuálpolitikai és „aktuáلتanítási” szempontból ezt kommentálom:

„Ady lett az a költő, akinek rosszkedvében is hitt a magyar ember, mert akár ostorozott, akár simogatott, mindig hízelgett neki. Ady egész költészete egyetlen hosszú hízelgés a magyar léleknek.

Azt sugallta neki, hogy a magyar nép Isten másik választott népe.

A zsidóság rokona.

Célja és küldetése van.

Mindezt az Ady-költészet nem kimondja, hanem egyszerűen *úgy szól* a magyarokhoz a maga bibliás, prófétás nyelvén, ahogy csakis egy választott néphez lehet szólni. És ezt érezte ki a sok irodalmat nem értő magyar keresztény ember Ady Endre költészetéből. [...] A magyar népben benne volt a hajlandóság a választott nép státusára régtől fogva. Benne volt ez már a középkori hungarustudatban, Szent István felül zárt koronájában, benne volt a kereszténység védőbástyája szlogenben, ott volt 1848–49-ben, ott volt a nyelvi magányosságtudatban, ott volt a kálvinista ószövetségi hagyományban, amely Magyarországon jobb talajt talált, mint Európában bárhol. És aztán ott volt Ady halála után „a magyar kultúrfőlény” hamis teóriájában, de ott volt később 1956 eszeveszett hősiességében meg az utána való szétszórattatásban, sőt ott volt még a Kádár-kor »legvidámabb barakk«-mítoszában is, egyszerűen ott volt a nemzeti küldetéstudatban – csak ma nem látni már sehol. Nincs itt már önálló kis világ, nincs egek ostromlása.”

2005-ben igaz volt ez az utolsó mondat. Ma már nem igaz, mert a mai hivatalos ideológia újjáélesztette az üldözött, magányos, de helyét megálló, sértett, de szabadságharcát vívó ország mítoszáét. Az „unortodox gazdaságpolitika” – tetszik, nem tetszik – a választott nép és a leghabababb barakk ideológémájának 21. századi változata. Ezért van akkora hatása.

Ady modernizáló és plebejus orientációjú magyarságmítoszáának rekonstruálása talán segíthet ennek a mai politikai mítosznak a megértésében és demitizálásában, dekonstruálásában. Talán valahogy úgy, ahogy Thomas Mann a mítoszokkal fordult a mítoszok ellen.

Irodalomjegyzék

Balázs Imre József (2009): „Én vagyok az igazi Ady Endre”. Térey János szerepmodelljei az Ady-költészet kontextusában. In: Lapis József és Sebestyén Attila (szerk.): *Erővonalak. Közéletések Térey Jánoshoz*. L'Harmattan, Budapest.

Füzfá Balázs (2008): *Irodalom 11. Krónika* Nova Kiadó, Budapest.

H. Nagy Péter, Lőrincz Csongor, Palkó Gábor és Török Lajos (2002): *Ady-értelmezések*. Iskolakultúra.

Kanizsai-Nagy Antal (1967): *Szakközépiskolai tankönyv: Magyar irodalom. Irodalomtörténet II. a III. osztály számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kemény István (2006): Komp-ország, a hídról. *Holmi*, február. 221–222.

- Király István (1972): *Ady Endre*. I–II. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Kulcsár Szabó Ernő (1999): Az „én” utópiája és létesülése. In: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán és Menyhért Anna (szerk.): *Tanulmányok Ady Endréről*. Anonymus.
- Kulcsár Szabó Ernő (1995): Irodalomértésünk néhány örökletes előfeltevéséről. In: *Történetiség, megértés, irodalom*. Universitas. = In: uő (2000): *Irodalom és hermeneutika*. Akadémiai, Budapest.
- Lukács György (1970): Ady Endre (1909). In: *Magyar irodalom – Magyar kultúra*. Gondolat, Budapest.
- Mohácsy Károly (1982): *Irodalom a szakközépiskola III. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pála Károly (1991, szerk.): *Tankönyvháború. Víták a gimnáziumi irodalomtanítás reformjáról a hetvenes-nyolcvanas években*. MTA Irodalomtudományi Intézet – Argumentum, Budapest.
- Pethőné Nagy Csilla (2004): *Irodalomkönyv II*. Korona Kiadó, Budapest. [Később a könyvet a Nemzeti Tankönyvkiadó adta ki.]
- Pethőné Nagy Csilla (2012): *Irodalom II*. II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pilinszky János (1993): Vallomás Adyról (1969). In: uő: *Tanulmányok, esszék, cikkek*. II. Századvég, Budapest.
- Radnóti Sándor (1992): Ady aktualitása. In: Víg Mónika (szerk.): *Hogyan éljük túl a XX. századot?* Narancs Alapítvány.
- Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, Bojtár Endre, Horváth Iván, Szőrényi László és Zemplényi Ferenc (1982): *Irodalom III*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szappanos Balázs és Vidor Pálné (1967): *Magyar irodalom. Irodalomtörténet II., a gimnáziumok III. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szilasi László (2008): Hajlam a búra. A magyar irodalom panaszos alaphangjának retorikai gyökerei a régiségben. In: uő: *A sas és az apró madarak. Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. század első harmadában*. Balassi, Budapest. 254–264.
- Takaró Mihály (2003): *A XX. századi irodalmi kánon problematikája – 2003*. Kredit, Budapest.
- Teslár Ákos (2006): Tankönyvi példa – Ady-képek az irodalom tankönyvekben. *Literatura*, 32. 3. sz.
- Teslár Ákos (2009): „Istenes ördög”. Az Ady-kultuszok elfeledett Janus-arca. In: Ambrus Judit, Bárány Tibor, Csörsz Rumen István, Hegedűs Béla, Vaderna Gábor és Teslár Ákos (szerk.): *Margonauták*. Rec.iti, Budapest. 222–233.
- Térey János (2012): Kész Férfi (Nemes Nagy Ágnesről). In: uő: *Teremtés vagy semmi*. Libri Kiadó, Budapest. 201–212.
- Tóth Krisztina és Valaczka András (2010): *Irodalmi ikerkönyvek 8*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Turcsányi Márta (2006): *Irodalom 8*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Veres András (1999): Szempontok Ady „depolitizálásához”. In: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán és Menyhért Anna (szerk.): *Tanulmányok Ady Endréről*. Anonymus, .
- Veres András (2004): A referencia védelmében. In: uő (szerk.): *Az irodalomtörténet esélye*. Gondolat Kiadó, Budapest. 152–160.
- Veres András (2012): *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény*. Balassi Kiadó, Budapest.

Jegyzetek

¹ A tanulmány a Politikatörténeti intézet 2013. november 11-én megrendezett *Ady magyarsága és modernsége* című konferenciáján elhangzott előadás jelentősen bővített változata.

² A recepcióról ugyanúgy ad izgalmas áttekintést a Margócsy István 60-ik születésnapjára összeállított *Margonauták* című kötetben (Teslár, 2009, 222–233. o.).

³ Kétségtelen, hogy Kulcsár Szabó megközelítésmódjának fényében új módon olvashatóak a három első nagy kötet bizonyos versei is, például *Az ősz Kaján* vagy *A Szajna-parton*. Értelmezése nélkül nem képzelhetők el azok a friss szemű, bár néhol számomra túl merész elemzések sem, amelyek H. Nagy Péter, Lőrincz Csongor, Palkó Gábor és Török Lajos (2002) *Ady-értelmezések* című könyvében találhatóak. Általában is a műválasztásaiban és teleologikus irodalomtörténeti koncepciójában vitatható Kulcsár-tanulmányról

elmondható, hogy valóban újat hozó Ady-értelmezéseket a 2000-es években csak ez a tanulmány inspirált.

⁴ „Mindez persze korántsem jelenti, hogy az irodalmi jelenség mibenléte pusztán magából az irodalomból volna megérthető [...] [V]ajon attól még, hogy a műalkotás szükségszerűen magában foglalhat környezetére vonatkozó kijelentéseket is, ezt a sajátosságát kell-e különböztető tulajdonságává emelnünk.” (Kulcsár Szabó, 1995)

⁵ Veres András (1999) egyik Ady-tanulmányának címében fordul elő a kifejezés. Én kicsit más értelemben és időzőjelek nélkül használnom a szót.

⁶ Egyfelől a *Paulus* és a *Nibelung lakópark* (Térey), másfelől az *Egy hét az öreg Káinnal* (Kemény) mítoszkezelésével, mítoszalkotásával külön is kellene foglalkozni, azonban ez messze meghaladja a jelen téma kereteit.